

ЯКОВЕНКО Р. В.

ЛЕКЦІЯ № 3

з курсу

**ОСНОВИ
ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ**

для студентів інженерно-технічних спеціальностей

Тема 3. ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА ТА ВІДНОСИНИ ВЛАСНОСТІ

ЗМІСТ

3. Сутність економічної системи та її структура.
4. Типи економічних систем.
5. Сутність і типологія власності.
6. Новітні тенденції розвитку відносин власності.
7. Фундаментальні питання економіки.

1. Сутність економічної системи та її структура

Межі дій економічних законів в процесі виробництва економічних благ, обмежуються кордонами економічної системи.

Економічна система – це особливим чином упорядкована, скоординована система зв'язків між суб'єктами національної економіки та процесами всередині неї, що визначається характерними, притаманними їй рисами. Вона є складним багаторівневим явищем, яке включає в себе наступні елементи:

1. **Продуктивні сили** – первинна структура, яка характеризує рівень участі людини у виробництві та визначає домінуючий тип праці.
2. **Система соціально-економічних виробничих відносин** – похідна економічна форма, що ґрунтується на відносинах власності і відображає специфічні особливості привласнення засобів і результатів виробництва та відносини людей в процесі виробництва, обміну та споживання.
3. **Система організаційно-економічних виробничих відносин** – проміжна структура економічної системи, в якій формується взаємодія трудових ресурсів і засобів виробництва.
4. **Економічний або господарський механізм** – координуючий та взаємоузгоджуючий елемент економічної системи, являє собою сукупність методів, інструментів та механізмів за допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні закони. Сучасний економічний механізм характеризується пропорційним поєднанням методів ринкового саморегулювання та державного управління економічними процесами.

2. Типи економічних систем

В основі класифікації різних економічних систем лежать різні критерії та ознаки, але найбільше поширення отримала класифікація економічної системи за двома ознаками:

- а) формою власності на засоби виробництва;
- б) способом координації економічної діяльності (господарським механізмом).

На основі цих ознак виділяють 5 основних типів економічних систем: традиційна економіка, чистий капіталізм, командно-адміністративна економіка, змішана економіка, перехідна економіка.

Традиційна економіка існувала за часів феодалізму та рабовласницького ладу, в умовах, коли засобами виробництва володіла одна особа (рабовласник, феодал), обмін товарами між окремими домогосподарствами був обмеженим і мав переважно характер бартеру, кожне домогосподарство при цьому забезпечувало себе усім необхідним для життя. Економічні процеси при цьому регулювались за допомогою звичаїв, традицій, релігійних догм тощо.

Чиста ринкова економіка (чистий капіталізм) характеризується приватною власністю на засоби виробництва та економічні ресурси. Поведінка кожного суб'єкта економічних відносин мотивується його особистими інтересами, а головною рушійною силою економічного розвитку є **конкуренція**. Держава при цьому не втручається в економічні процеси, ціноутворення відбувається стихійно, внаслідок взаємодії попиту і пропозиції. Чистий капіталізм – це економічна система, в якій панує споживач, однак він є незахищеним від економічних негараздів з боку держави.

Командно-адміністративна економіка визнає існування лише державної власності на засоби виробництва, підприємницька ініціатива індивіда заборонена. Головною рушійною силою економічного розвитку при цьому є державний інтерес. Держава за допомогою централізованого планування визначає обсяги виробництва, систему розподілу товарів, використання ресурсів і методологію ціноутворення. Ринок при цьому регулюючих функцій майже не виконує.

Змішана економіка характеризується поєднанням рис чистого капіталізму та командно-адміністративної економіки. Вона є типовою для більшості країн сучасного світу; в ній присутні різні форми власності та два складових елементи регулювання економічних процесів: як ринкове саморегулювання, так і державне втручання в економічні процеси. В залежності від їх співвідношення розрізняють змішані економіки різних типів: американську, шведську, китайську, німецьку, японську тощо.

Перехідна економіка – це система, яка знаходиться у стані докорінних змін, переходу від одного стану до іншого, від однієї до іншої економічної системи. Як правило, коли говорять про перехідну економіку, розуміють економіку переходу від командно-адміністративної до ринково орієнтованої економіки.

3. Сутність і типологія власності

Власність – це система юридичних і економічних відносин з приводу володіння, користування і розпорядження майном. *З юридичної точки зору* власність являє собою право на використання певного об'єкта власності в своїх інтересах. **Об'єктами** власності можуть бути виробничі ресурси (крім людей), особисте майно, готова продукція, напівфабрикати тощо. **Суб'єктами** власності можуть бути домогосподарства, підприємства, держава (органи влади, підприємства та установи державної форми власності).

Всі типи власності можна поділити на *спільну* (колективну, акціонерну) та *індивідуальну*. З точки зору відносин власності сучасне світове господарство являє собою змішану економіку, якій властиве поєднання багатьох форм власності, але провідну роль відіграє приватна власність.

Розрізняють такі форми власності:

1. державна (власність центральних органів влади);
2. комунальна чи муніципальна (власність місцевих органів влади);
3. приватна одноосібна;
4. приватна колективна (товариство з обмеженою кількістю співвласників);
5. корпоративна (необмежена кількість власників акцій);
6. змішана (частково державна).

Розмаїття різних форм власності створює передумови для різновекторного економічного розвитку.

4. Новітні тенденції розвитку відносин власності

Власність, як історична категорія характеризується поняттям *домінуючого об'єкту власності*. Ним у різні часи були: природне середовище, земля, раби, засоби виробництва (машини), продукти харчування. Нині в числі домінуючих об'єктів власності на світовій арені слід назвати інформацію, нові технології, наукові відкриття.

В Україні триває розвиток приватної власності, що відбувається в процесі **приватизації**, тобто перетворення державної власності на інші форми, зокрема приватну та колективну. Зворотним процесом є **націоналізація** – перехід майна будь-якої форми власності до власності держави.

Роздержавлення – це процес сприяння розвитку потрібних для повноцінної ринкової економіки різноманітних суб'єктів підприємницької діяльності, ліквідація майнової монополії держави у підприємницьких відносинах. Воно передбачає перехід від державного директивного планування до принципів ринкової самовизначеності підприємств та роботи за вимогами споживачів, комерціалізацію діяльності державних підприємств (запровадження принципу самостійного господарювання). При цьому підприємство може залишатись у державній власності.

У розвинутих країнах домінуючого значення набуває корпоративна форма власності (акціонерні товариства), яка на сьогодні забезпечує найефективніше виробництво.

5. Фундаментальні питання економіки

Перед будь-якою економічною системою постають фундаментальні питання, які визначають головні засади її функціонування.

Що виробляти, щоб найповніше задовольнити потреби суспільства? Які з можливих товарів і послуг потрібні споживачу, що дозволить мінімізувати витрати виробництва. В ринковій економіці питання

організації виробництва повністю залежать від думки та уподобань споживача і виробники прагнуть до їх задоволення. Товари які задовольняють потреби споживачів створюють виробникам економічний прибуток, що призводить до розширення галузі.

Як виробляти необхідну суспільству продукцію? Які технології, ресурси, організацію застосовувати для досягнення мети? Яку комбінацію різних груп ресурсів слід задіяти для створення необхідної продукції і як слід організувати процес виробництва. Чим прогресивнішою є форма організації виробництва – тим менш ресурсовитратною вона є. Це, в свою чергу, підвищує конкурентоспроможність та рівень прибутків фірми й галузі.

Для кого виробляти? Хто буде споживачем даної продукції та буде сплачувати за неї, яким чином продукція буде розподілятися між різними верствами населення.

Чи спроможна економічна система до адаптації? Чи здатна вона в умовах змін ринкової кон'юнктури змінювати структуру виробництва та виробничі потужності достатньо швидко для того щоб уникнути збитків. Частково така позиція залежить від структури економіки – чим більша в них частка малих підприємств – тим простіше адаптуватись до наявних змін.

Чи спроможна економічна система до саморегулювання? Чи спроможна ринкова економіка через механізм невидимої руки (взаємодію попиту і пропозиції та конкуренції) подолати усі внутрішні ускладнення. В більшості випадків до механізму ринкового саморегулювання слід підключати важелі державного впливу на економічні процеси.

Література:

1. *Яковенко Р. В.* Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.
2. *Яковенко Р. В.* Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. *Яковенко Р. В.* Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман Яковенко. – [Вид. 2-ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.
4. *Яковенко Р. В.* Робоча програма дисципліни „Основи економічної теорії” для студентів денної та заочної форми навчання за галуззю знань 13 „Механічна інженерія”, спеціальностей 131 „Прикладна механіка”, 133 „Галузеве машинобудування”, 274 „Автомобільний транспорт”, 192 „Будівництво та цивільна інженерія” / Р. В. Яковенко, Г. К. Волчкова. – Кропивницький : КНТУ, 2017. – 36 с. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6986/1/200pdf.PDF>.
5. *Яковенко Р. В.* Основи економічної теорії для технічних спеціальностей : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кропивницький : КНТУ, 2016. – 50 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6135/1/konsp16.PDF>.
6. *Яковенко Р. В.* Економічна теорія : конспект лекцій. Частина перша. / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 68 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6171/1/konspek1.PDF>.
7. *Яковенко Р. В.* Економічна теорія : конспект лекцій. Частина друга. / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 80 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6172/1/konspek2.PDF>.
8. *Яковенко Р. В.* Основи економічної теорії для студентів юридичного факультету : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КІРУЕ, 2016. – 50 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6419/1/konsUF.PDF>.
9. *Яковенко Р. В.* Економічна теорія : опорний конспект лекцій для студентів спеціальностей „Менеджмент” та „Міжнародні економічні відносини” / Роман Яковенко. – Кропивницький: КНТУ, 2016. – 72 с. : іл. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6168/1/Konspekt16O.PDF>.
10. *Яковенко Р. В.* Наукова робота студентів : методичні поради та рекомендації / Роман Яковенко. – Кіровоград : „ПіК”, 2009. – 40 с. Доступно за адресою: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6104/1/nrsss17.PDF>.
11. *Яковенко Р. В.* Тести для контролю знань з навчальної дисципліни „Економічна теорія” / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : КНТУ,

20016. – 17 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6318/1/test16pdf.PDF>.

12. Яковенко Р. В. Тести для контролю знань з навчальної дисципліни „Основи економічної теорії” для технічних спеціальностей / Р. В. Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2011. – 24 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6319/1/test16teh.PDF>.

13. Яковенко Р. В. Економічна теорія : зразки практичних розрахункових робіт / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 22 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6424/1/zrazki.PDF>.

14. Яковенко Р. В. Актуальна тематика наукових досліджень студентів / Роман Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2017. – 5 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7097/1/256pdddf.PDF>.

15. Яковенко Р. В. Питання до заліку з дисципліни „Основи економічної теорії” для студентів денної та заочної форми навчання / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2017. – 4 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6989/1/203pdf.PDF>.

16. Яковенко Р. В. Вопросы для зачёта/экзамена по курсу «Основы экономической теории» в 2017-2018 учебном году для иностранных студентов / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2017. – 4 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7096/1/255pdf.PDF>.

17. Яковенко Р. В. Активізація контролю знань з паралельного вивчення економіки та англійської мови / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 8 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7414/1/301pdf.PDF>.

18. Яковенко Р. В. Допоміжна частина з паралельного вивчення економіки та англійської мови / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 11 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7415/1/302pdf.PDF>.

19. Яковенко Р. В. Економічні категорії, економічні показники та економічні закони : навчальний посібник з курсу «Основи економічної теорії» для технічних спеціальностей / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 20 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7416/1/303pdf.PDF>.

20. Яковенко Р. В. Анотація курсу „Основи економічної теорії” для технічних спеціальностей / Р. В. Яковенко. – Кропивницький : ЦНТУ, 2018. – 7 с. Доступно за адресою:
<http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/7394/1/293pdf.PDF>.

21. Яковенко Р. В. Відносини власності як елемент формування економічної системи [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://tusovka.kr.ua/news/2018/04/04/vidnosini-vlasnosti-jak-element-formuvannja-ekonomichnoi-sistemi>. – Назва з титул. екрану.

22. *Яковенко Р. В.* Економічна система, власність та економічний інтерес [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://tusovka.kr.ua/news/2018/04/03/ekonomichna-sistema-vlasnist-ta-ekonomichnii-interes>. – Назва з титул. Екрану.

23. *Яковенко Р. В.* Закономірності та послідовність економічного переходу [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://tusovka.kr.ua/news/2018/04/14/zakonomirnosti-ta-poslidovnist-ekonomichnogo-perehodu>. – Назва з титул. Екрану.

24. *Яковенко Р. В.* Становлення ринку та реструктуризація економіки в логіці економічного переходу [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://tusovka.kr.ua/news/2018/04/13/stanovlennja-rinku-ta-restrukturizatsija-ekonomiki-v-logitsi-ekonomichnogo-perehodu>. – Назва з титул. Екрану.

25. *Яковенко Р. В.* Типи економічних систем [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://tusovka.kr.ua/news/2018/04/13/stanovlennja-rinku-ta-restrukturizatsija-ekonomiki-v-logitsi-ekonomichnogo-perehodu>. – Назва з титул. Екрану.

26. *Яковенко Р. В.* Сутність економічного (господарського) механізму, його типи [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://www.surma-ua.info/?p=7467>. – Назва з титул. екрану.